

ÉVFORDULÓK

Kétszázhetvenöt éve halt meg Ráday Pál, nemzetünk nótáriusa

„Isten sok mindenre alkalmatossá teheti az embert, de rá bizza a döntést, hogy melyik utat választja [...] Nekem a toll inkább a kezembe való, mint a kard... beérem hát az-azal, amivé lennem lehet [...] És ahol csekély talentumaimmal szolgálni tudok Istennek és embertársaimnak...”¹

A Ráday család élete és tevékenysége csaknem 200 éven át elválaszthatatlanul kötődött Pécel történetéhez. A Rádayak jelentős politikai, közeleti és kulturális szerepet vállaltak Pécel és az ország fejlődésében. A család történelmi szempontból legkiemelkedőbb alakja Ráday Pál. Élete gazdag, tevékenysége szerteágazó. Rákóczi államában ő a művelt és képzett „intimus secretarius” (belső titkár), tudós, politikus, a nemzetköziség nyelvén is szólni tudó publicista.

Saját életrajzát csak vázlatosan, 1712-ig írta meg, mely így kezdődik: *„Én Ráday Pál születtem e világra az 1677-ik esztendőben, július havának 2-ik napján, néhai b.e. Libertsey Rozina kedves asszony-anyámtól, Libertsey Mihálynak Földváry Zsófia asszonytól származott leányától, és Ráday Gáspár atyámuramtól, Ráday Andrásnak Madách Zsófia asszonytól való fiától.”*

Losoncon, vagy Alsóludányon született. Szülei gondos nevelésben részesítették, és nagy súlyt fektettek gyermekük taníttatására. Külföldi egyetemeket nem látogathatott egyrészt anyagi okok miatt, másrészt mert iskoláztatásának ideje a törököt kiűző háborúkkal esett egybe. Édesapja mindig a legjobb protestáns iskolákba járatta és kiváló felkészültségű pedagógusokat hozatott mellé (Braxatoris Jánost és Missovcics Mihályt). A losonci alapozó évek után egy híres rahói, nemesi magániskolába került. Később német nyelvtanulás céljából Körömcön és Selmecbányán folytatta tanulmányait. 18 évesen a korabeli magyar műveltség legmagasabb fokát érte el. Kimagasló nyelvtelenségét elismerték, németül, franciául és latinul az átlagos színvonalat messze felülmúlóan beszélt és írt. A szláv nyelveket is ismerte. Korszerű tudást szerzett: széleskörű jogi, irodalmi, történelmi, teológiai (a kor egyházi nevelésében lényegileg a filozófiát helyettesítette) ismeretekkel léphetett az életbe. Az adott kor rendi tagozódását ismerve ez a műveltség, valamint különleges tehetsége, írás- és tárgyalókészsége emelte őt korának nemesi társadalmá fölé. Párosult ehhez mélyen érző lelke. A Szentírást alaposan ismerő ember volt, döntéseinek meghatározóan a Biblia felkíséretét követte. Ez tette őt a nemzete és hazája szabadságáért áldozatot vállaló megbízható emberré.

Nógrád vármegye nótáriusa

Ráday Pál akár műveltségét, akár társadalmi helyzetét, akár családi múltját figyeljük a köznemességhez képest rendhagyó típust testesített meg. Nem voltak sem főúri pártfogói, sem nagy méltóságú rokonai. Családjá a protestáns köznemesség sajátos csoportjába tartozott. Iskolái befejeztével a jogi-közigazgatási pályát választotta. Nógrád és Hont vármegyék jegyzőjéhez, a köztisztviselőben álló Kajali Pálhoz – későbbi apósághoz – került patvariára, azaz joggyakorlatra, törvényt tanulni. Kora és rendje követelményeinek ő is eleget tett. 1697 tavaszán kezdődött meg katonai kiképzése gróf Forgách Simon, majdani kuruc tábornagy udvarában. Két év múlva 1699-ben a katonai szolgálat után visszatért szülőföldjére, Losoncra, ahol még ugyanabban az évben a megye nótáriusa lett. Itt a megyei életben szerezte meg politikai jártasságát, közigazgatási tapasztalatait és tárgyalási készségét. Jegyzőként részletesen megismeri a megye és a Felvidék helyzetét, a rendi alkotmány paragrafusait, a nemzeti sérelmeket.

¹ Tóth-Máté Miklós: A szabadság nótáriusa. Irmag Könyvek, 2005. 43. old.

Különös egymásra találás

„Ráday nézte Rákóczit...és abban a pillanatban ótlott fel benne először, hogy itt most valami egészen különös történik. Olyasmi, amit talán ép ésszel fel sem lehet fogni, csak valahol mélyen, ott a lélek háza táján, ahol nincsenek rendek, csak egész van és ezt az egészet úgy hívják: Magyarország”²

1703 nyarán elkezdődött a szabadságharc. A Nógrád megyei nemesség kezdetben parasztlázadásnak tekintette és nem csatlakozott Rákóczihoz. A kuruc csapatok elől Gács várába húzódtak. Viszonylag későn, 1703. október végén döntöttek úgy, hogy leteszik a hűségüket Rákóczi Ferenc előtt. Ráday Pált bízták meg ezzel a feladattal, aki Kajali Pállal együtt elindult Tokajba, a fejedelmi táborba, hogy vármegeje nevében letegye a hűségüket.

1703 júniusában jegyezte el Kajali Klárát, ezért igyekezett vissza, hiszen vőlegény volt, nősülni készült. Klárától búcsúvén még nem sejtette, hogy ez a küldetés milyen döntő változást hoz az életükbe... Rákóczival való történelmi találkozás, különös egymásra találás mást tartogatott számára. Rákóczi felismerte tehetségét, és azonnal fontos feladatokkal bízta meg. Ő pedig ettől kezdve teljes elhivatottsággal és ritka tehetséggel szolgálta a szabadságharc ügyét.

Miért volt különös az egymásra találás?

Ráday részéről: Könyvtárának és írásainak tanúsága szerint olvasta a különböző országtörténeteket. Webert, aki az adózásról, az államgazdaság összefüggéseiben írt; tanulmányozta Machiavellit, aki a központi fejedelmi hatalom alapelveit dolgozta ki; Justus Lipsiust, aki az országos érdekegységet a konföderáció megvalósításában látta; Grotiust, aki a népek és országok politikai együttélésének szabályait a természetjog alapján fejtegette. Ebből következik, hogy a korabeli európai államelméletekben jártas volt.

Ne felejtjük el, az a nemesi csoport, akikhez Ráday is tartozott, a rendi ellenzékiiséget korszerűtlen, értelmetlen politikának tekintette. A jövőt, a korszerű, okos gazdálkodásban, a magasabb műveltség elsajátításában és a vallási toleranciában látta. Belső rendet, az anarchiát felszámoló államrendszert szeretett volna.

Ráday találkozásuk alkalmával örömmel ismerte fel II. Rákóczi Ferencben államelméleti olvasmányainak államfőjét. Rádöbbsent, hogy meg van a lehetősége a széles nemzeti összefogáson alapuló Habsburg ellenes küzdelemnek Rákóczi vezetésével és lehetőség nyílt a független magyar állam felépítésére. Amikor Ráday a tokaji táborban megjelent Rákóczi már félve keresett olyan személyt, jó tollú író, aki megérti az ő politikáját és segíteni is képes azt. Ráday Pálban meglátta a megfelelő embert, akire szüksége volt. Ráday a tokaji találkozástól kezdve a politika műhelyében élt egészen az utolsó hetekig, szoros, bizalmas viszonyban a fejedelemmel. Harmonikus együttműködésük záloga azonos politikai felfogásuk volt.

Rákóczi fejedelem bizalmasa, avagy a szabadságharc nótáriusa

1703 végén a fejedelem *intimus secretarius* lett, majd *erdélyi alkancellár, kancellári direktor*. Feladatkörét és államhatalmi státuszát azonban ezek a címek nem fedik. A történészeknek még most is fejtörést jelent, hogy mi is volt tulajdonképpen Ráday gyakorlati politikai státusza. Több volt, mint bármelyik tanácsos, vagy fejedelmi titkár, gyakorlatilag átfogta az állam feladatköreinek minden területét. A különböző kormányzási szervek, testületek és a fejedelem között állt. Összekötő kapocs volt Rákóczi törekvései és az ország különböző rétegei között. Ő írta a legfontosabb kiáltványokat, törvényeket, rendeleteket; ő készítette elő az országgyűléseket és a tárgyalásokat. II. Rákóczi Ferenc nyilatkozatait ő fogalmazta meg. Döntő politikai fórumokon képviselte a fejedelmet, végső formába öntötte a határozatokat. A bizalmas ügyek előkészítését őra bízta a fejedelem. Ő volt a fejedelem első számú diplomatája. Követként bejárta egész Európát Poroszországtól Lengyelorszáig, Svédországtól Törökorszáig. Útjai során megismerte a különböző kancelláriák vezetőit és munkatársait, többekkel baráti kapcsolatot kötött, mint például a porosz király udvari papjával, Daniel Ernest Jablonskival berlini követsége alatt egész életre szóló barátságot kötött. Ez a személyes kapcsolattartás volt diplomáciai kapcsolatának egyik erőssége. Levelezett a követekkel és a külföldi ügyvivőkkel. Irányította munkájukat. Személyes összeköttetésben állt a külföldi udvarok vezető politikusáival és diplomatáival. Mint a titkos kancellária vezetője, az ő kezében futottak össze a kuruc diplomácia szájai.

² Ugyanott 79. old.

Recrudescunt...

Kiáltványai közül leghíresebb a *Recrudescunt diutina Inclytae Gentis Hungare vulnera...* *Meg-ijulnak a Dicsőséges Magyar Nemzetnek régi sebei...* kezdetű, amelynek kezdő sorait a parlament előtti Rákóczi szobor talpazatán olvashatunk. Ez a mű dokumentálta a magyar nép igazságos harcát, a szabadságharc okait, céljait és a támadás törvényes, jogos voltát a keresztény világ számára. A Manifestum felsorakoztatja a magyar rendi törvényeket, de ugyanakkor a modern államelméleti követelmények alapján érvel. Huszonegy pontban kiemeli a Habsburg kormányzási gyakorlat legfőbb igazságtalanságát. Többek között az ország nehéz gazdasági helyzetét figyelmen kívül hagyó súlyos adóügyeket, a hatalmasságok korlátlan önkényeskedéseit, a vallásszabadság megsértését. Ez a kiáltvány a Rákóczi-szabadságharc állampolitikai programja lett. Hatása olyan nagy volt, hogy Bécsben sükségesnek látták egy cáfolat megírását németül és latinul. „*De ez már csak olyan volt, mint a felszárnyalt sas után dobtott kő.*”³

Ráday felismerte a politikai publicisztika tájékoztató szerepét, a kül- és helppolitikai közvéleményformáló lehetőségét. Ilyen az említett Manifestum, „Égy lengyel királyi tanácsos levele” – amelyben a labanc álláspont hazaáruló voltát leplezi le. „Explosio punctorial replicae caesareae” – amelyben a Habsburg-ház és a bécsi udvar álnok magatartását tárta a világ elé. Ő volt a szerkesztője és írója az első magyar újságnak „Mercurius Veridicus”-nak (Igazmondó Mercur), ami a szabadságharc idején hetente jelent meg latinul és magyarul. Ráday Pált ezen publicisztikai írásai alapján politikai közíróink közé sorolhatjuk.

„Nem büjdoshat ki egy egész ország!”

1711-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a szabadságharc nem győzhet a császári erők fölénye, és a megosztott magyar arisztokrácia miatt. Ráday április 28-án elindul, hogy a Vereckei hágón át a fejedelemhez menjen. Még bízott benne, hogy Rákóczit ráveheti a hazatérésre, de a fejedelem a bujdosást választotta, így ő maga is nehéz döntés elé került. Megtárgyalhatta a dolgot apjával, Ráday Gáspárral is, aki józanul mérlegelve a lehetőségeket, az amnesztia elfogadását ajánlhatta. „... *hogy a fejedelem mit vár tőled... azt nem tudom. De hogy én mit várok, azt nagyon is tudom. Neked otthon a helyed... nézd a falevelet, ha elvállik a fától lebeg még kis ideig a szélben, aztán aláhullik megröhadni a sárba. A te életet adó fád Magyarország, hozzá kötödsz elválaszthatatlanul, jó és rossz sorsában egyaránt. Osmertek. A fiam vagy. Te meg lélegezni is csak magyarul tudsz... A te dolgod az, hogy hazamenj. Nem bujdoshat ki egy egész ország! Otthon is szükség lehet rád...*”⁴

Belső tusakodása még sokáig tartott, 1711. augusztus 15-én írta meg búcsúlevelét Rákóczihoz Jaroslóhból, amelyben több társával együtt bejelentette, hogy elfogadja a szatmári békét és hazatér. „... *úgy hisszük, s maga Felsőged jó lelkiismerettel ellenkezőképpen nem tehet bizonyosságot, hogy mióta az Ursten Felsőgedet nemzetséges ügyünknek keresésére felállította, tiszta igaz hűséggel és szorgalmatossággal munkálódtunk édes hazánknek javát és azáltal tehetségünk szerim bizonyítottuk is ulázatos kötelességünket...*”

Ráday Pál II. Rákóczi Ferencel ellentétben – az adott helyzetben – méltányosnak tartotta a békefeltételeket, és miután amnesztiaiban részesült, családjával együtt hazatért Lengyelországhól és hazahozatta az ott elhunyt édesapja földi maradványait is.

Egyházipolitikai tevékenysége, avagy az egyház nótáriusa

A Rákóczi-szabadságharc után a császár megerősítette, régi jogait visszaadta a katolikus egyháznak, ami uralma legfőbb támaszát jelentette. A Habsburg-ház túlkapásai mind a magyar nemzettel szemben, mind a protestáns egyházzal szemben folytatódtak. A magyar protestantizmus történetének szomorú időszaka volt ez, az ún. esendes ellenreformáció. A szabadságharc bukása után a protestánsok elvesztették vallásszabadságukat. Elvettek templomaikat, iskoláikat, elűzték lelkeszeiket és tanítóikat. Sérelnkeket az országgyűlésen tárgyalták. Ráday Pál hazatérve Lengyelországból egyre-másra kapta a panaszos leveleket az ország minden tájáról. Ezen sérelnkek képviselőit mind az országgyűléseken, mind pedig a királyi audienciákon elvállalta. Számára folytatódott a küzdelem, most hazája és egyháza érdekében harcolt, a protestáns vallási és egyházi érdekek védelmében. *„Az egyházat féltem... mert ha itt is*

³ Ugyanott 85. old.

⁴ Ugyanott 162. old.

elkezdünk torzszalkodni, ha nem teremjük meg az egységet, akkor a mi hitbéli szabadságharcunk is úgy bukik el, mint az országos... Márpedig ezt nem akarom... Nekünk az egyház most a hazát is kell hogy jelentse, ahová behúzódvá, mint egy várba, megmaradhatunk magyaroknak... És ahol hitünk világhosszágánál megőrizhetjük nyelvünket, énekeinket... Károlyi Gáspár, Szenczi Molnár örökségét... Ezért vállaltam én ezt a nehéz tisztelet..."⁵

Ez a tisztség a főgondnoki tisztséget jelentette, ugyanis a református rendek megalapították az egyetemes főgondnoki hivatalt és ennek élére Ráday Pált választották meg. Széles körű műveltsége, kiterjedt kapcsolatai, megnyerő modora, diplomáciai gyakorlata és erős hite e tisztség betöltésére kiválóan alkalmassá tette. Az ő kezében futott össze az egyházi élet minden száta. Feladata volt a világi hatóságokkal való érintkezés, vallási sérelmek kivizsgálása és a protestánsok hátrányos felekezeti helyzetének megszüntetése. Képviseli a jogaiktól megfosztott kis- és nagygyülekezeteket, az üldözött jobbágyságot, az üldözött jobbágyokat, az üldözött professzorokat. Gondoskodott arról is, hogy a különböző szintű kormányzati szerveknél a református egyházat jól képzett küldöttek (ágensek) képviseljék, és ezek javadalmozásait is rendezte. Tekintélyét elismerte az ellenfél is. Az esztergomi érsek vele volt hajlandó tárgyalni. Erdődy Gábor Antal egyri püspök és főispán olyannyira becsülte Rádayt, hogy igyekezett ácsalogatni őt a katolikus táborba.

Ő irányította haláláig a magyar protestáns egyházak küzdelmét, az egyre erőszakosabbá váló Habsburg rekatolizációs törekvések ellen.

Ráday Pál könyvtára

Ráday Pállal kezdődik a magyar nyelvű könyvek határozott, céltudatos gyűjtése a magyar könyvtártörténetben. Az adott történelmi helyzetben a erősödő katolicizmus hatására a latin nyelv jutott ismét uralomra háttérbe szorítva nemzeti irodalmunkat és kultúránkat. Százötven év magyar nyelvű irodalmat gyűjtötte össze. Ez kuruc tett volt, színvalló lépés, mint az is, hogy fiát, Gedeont nem Bécsbe küldte tanulni, ahol az udvarhoz húzó nemesség fiait okultak, hanem a protestáns és az udvar előtt ellenszenves Poroszországba, Berlinbe.

Rákóczi nótáriusa ezzel is igazolta, hogy továbbra is kuruc maradt. Hagyományosan őt tekintjük a Ráday Könyvtár alapítójának, noha a könyvek többségét fia, Gedeon gyűjtötte össze, jónéhány példány Ráday Pál ideje előtt is a család tulajdona volt. Ezzel a cselekedetével a magyar kultúrát szolgálta, hazánk művelődéstörténetében fontos szerepet játszott. Könyvgyűjtő munkájában megbízottjain kívül lánya, Eszter és fia, Gedeon volt segítségére. Éles kritikával válogatott, minden tudományág legjobbjait igyekezett beszerezni. Gyűjtése megközelítette az 500 kötetet, ami abban a korban jelentős mennyiségnek számított. 1720-as évek elején saját kezűleg írt könyvkatalógust, ebben 13 szakba osztotta a könyveket: Theologici, Libri theologici adversariorum, Libri ascetici, Historici, Historici in ecclesiasticis, Chronologi, Geographi, Politici, Philosophi, Philologi, Juridici, Poetae, Rhetores et alii classici. Szakrendszere korszerű volt, megfelelt az akkori tudományos álláspontnak. Érdekessége az, hogy a földrajz külön kategóriát alkotott, míg a többi rendszer hol a történelemhez, hol a filozófiához sorolta.

Könyvtárát a korabeli újságokkal is gvarapította. 18 éven át rendszeresen hozatta a fűlágában megjelenő *Mercur*-t. A Rádayak egy évszázaddal megelőzték koruk többi nagy gyűjtőit.

Az 1720-as és 1730-as évek között rendszeresen kölcsönzött könyveket ismerőseinek. Valamennyien egy rétegből kerültek ki, a Rádayakkal rokon, jó barát, kuruc és protestáns köznemesség köréből. Nagy részük részt vett a szabadságharcban. Ráday személye mellett így a könyvtára is összekötő kapcsolatot volt az üldözött protestánsoknak és az itthon maradt hazafiaknak. Kölcsönadott könyveket, szükséges forrásanyagokat rektoroknak, jelkészeknek, professzoroknak. A péceli könyvtár „nyitott” jellege az egész XVIII. században működött.

Lánya, Eszter is gyűjtötte a könyveket. Őt Erdély híres könyvgyűjtő családjának fia, Teleki László vette feleségül, féltestvére Teleki Sámuelnek, aki a híres marosvásárhelyi Teleki Tékát alapította. Egyik dédunokája, Teleki József könyvtárát a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta, hozzájárulva ezzel a mai Akadémiai Könyvtár megalapításához. Ráday könyvszeretete tehát három könyvtárral ajándékozta meg nemzetünket: Ráday Könyvtár, Teleki Téka, Akadémiai Könyvtár. A Ráday Könyvtár jelenleg a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének része.

⁵ Ugyanott 175. old.